

ZAPISKI

VPRAŠANJA NAŠIH KRAJEVNIH MUZEJEV

V Sloveniji imamo danes preko trideset muzejskih ustanov. Z izjemo ljubljanskih, ki so razen Mestnega muzeja vsi tako imenovani osrednji muzeji za določene stroke, opredeljujemo druge naše muzejske zavode kot krajevne muzeje. — Medtem ko se opirajo osrednji muzeji na znatnejše ali šibkejše izročilo in imajo mimo prostorov povečini razmeroma prikladne pogoje za raziskovalno in prosvetno delo, pa slovenska muzeologija za krajevne muzeje še ni ugotovila niti pglavitnih načel, tako da spričo tega tudi še ni nobenih primerov, da bi bili ti zavodi dokončneje urejeni. Razstavne zbirke naših krajevnih muzejev predstavljajo v bistvu zgolj gradivo z določenega območja, ki je bilo doslej zbrano na najrazličnejše načine, ne da bi ti muzeji pri svojih raziskovalnih in razstavnih obdelavah izhajali zvečine iz določenih načelno prečiščenih načrtov in ne da bi zvečine dajali svojim stalnim razstavam značaj zaokrožene izpovednosti.

Osrednji muzeji (Narodni, Etnografski, Prirodoslovni, Tehniški, Šolski muzej in Muzej NOB) se lahko ponašajo z bolj ali manj vidnimi raziskovalci in je raven njihovih preučevanj zlasti v zadnjem času dokaj visoka. Ti zavodi so tudi začeli tiskati svoje lastne publikacije ali pa sodelujejo pri drugih. Ožja muzeološka vprašanja so tu večidel že bolj ali manj neoporečno obdelana. Torišča njihovih zbiralnih in študijskih prizadevanj so jasna, saj se vsak osrednji muzej posveča svoji določeni stroki in obstoje o muzejskih upodobitvah te vrste — vsaj v bistvenih potezah — tudi v mednarodnem merilu ustaljena vodila.

Naši krajevni muzeji — v celoti vzeto — takih temeljev nimajo. Vse do nedavnega niso imeli niti približno zadostnega števila strokovnih delavcev in je bilo njihovo delo marsikje v rokah raznih ljubiteljev ali zbiralcev starin oziroma umetnin, ki so bili običajno brez ustrezne strokovne izobrazbe. Tako je v te zavode sicer v precejšnjem obsegu dotekalo novo gradivo, čeprav tudi mnogokaj povsem nepomembnega, a je največkrat ostajalo neobravnano, kolikor pa je bilo razstavljeno, je bilo razporejeno predvsem pa svojem lepotnem ali kakem drugačnem učinku, brez strokovne, se pravi vsebinske interpretacije. Zaradi pomanjkanja strokovnih obdelav in pglavitnega poznavanja sodobne muzeologije so bili z izjemo Pokrajinskega muzeja v Mariboru, Mestnega muzeja v Ptujju in Mestnega muzeja v Ljubljani naši krajevni muzeji v prvih povojnih letih zavodi, ki so se v prenekaterih pogledih izenačevali z ropotarnicami najraznovrstnejšega gradiva, kjer si povprečnejši obiskovalec zlepa ni mogel pridobiti globljega znanja o posameznih predstavljenih znanstvenih zvrsteh, in ki so hkrati bili zelo daleč od značaja znanstvenih ustanov. — To je dodobra razložljivo s tem, da so bili naši krajevni muzeji zvečine pozno ustanovljeni in še niso dosegli svoje polno razvite vsebine in oblike, kakor v veliki meri starejši osrednji muzeji; razen tega pa izvira to tudi iz precejšnje nejasnosti o načelih za sestavo in podobo krajevnih muzejev, posebej glede na raznoterost in ozemeljsko značilnost strok, ki se v njih zagemajo.

Od muzealcev, kakršni so še pred kratkim skorajda prevladovali v naših krajevnih muzejih in kakršnih še zdaj ne manjka, je bilo pač težko pričakovati, da bi se mogli uspešno polotiti teh vprašanj. Kakor so v osrednjih muzejih po osvoboditvi marsikaterega predvojnega delavca nadomestili mlajši muzealci, ki so doslej le redko dosegali strokovno raven svojih predhodnikov, tako so v teh letih v provinci, zlasti v novo ustanovljenih muzejih nastavljali malone po pravilu strokovno nezadostno izšolane ljudi. Da je zato vladalo v večini krajevnih muzejev domala popolno znanstveno mrtvilo, je razumljivo. A tudi kar zadeva tehnične prijeme v notranjem muzejskem, posebno razstavnem delu, ni mogel tak muzealni kader prispevati kaj bistveno novega.

Kajpak tudi mladi muzealci, ki so prišli v zadnjem času v razne krajevne muzeje, ne bodo čez noč spremenili navedenih razmer. Vendar pa zagotavlja strokovni kader tem muzejem perspektive za znanstveno delo in jim omogoča obravnavati osnovna vprašanja, ki se tičejo njihove ureditve. Vsega tega pa seveda ni bilo mogoče pričakovati od nekdanjih laikov, ki so sicer v svoja muzejska prizadevanja vlagali pogosto mnogo ljubezni in truda, pa niso imeli za to potrebnega strokovnega znanja.

Pokrajinski muzej v Mariboru in Mestni muzej v Ljubljani sta prav z novim kadrom pokazala, da je treba razen osrednjih muzejskih ustanov tudi krajevne muzeje šteti za raziskovalne ustanove, ki lahko prav zaradi tega boljše določajo in opravljajo svoje razstavne naloge.

Kajti muzeji so po eni strani znanstvene ustanove, ki obdelujejo svoje gradivo in objavljajo te izsledke v svojih ali drugih publikacijah, po drugi strani pa povzemajo v svojih razstavnih zbirkah ali pa občasnih razstavah poglobljena dognanja svojih raziskav in jih na ta način posredujejo širši javnosti. Medtem ko sta akademija in univerza znanstveni ustanovi, ki obravnava posamična vprašanja samo za strokovni svet, pa so muzeji razen tega tudi prosvetni zavodi, ki svoje študijske uspehe predstavljajo še v poljudni obliki, se pravi z razstavami.

Zaradi tega je mogoče in prav prirediti stalno ali občasno muzejsko razstavo samo tedaj, če je razstavno gradivo že prej preučeno in pomeni tako razstava predmetni povzetek poprejšnje raziskave, obrazložen s spremnimi legendami. Kolikor pa muzejske razstave ne slonijo na študijskih temeljih, temveč se postavljajo nekako prigodniško oziroma zgolj zato, da pokažejo z njimi muzeji svoje gradivo, potem so — če smo dosledni — muzejski raziskovalci odveč, saj lahko njihovo muzejsko delo opravi arhitekt ali aranžer. Predhodne študije razstavljenega gradiva so v tem primeru pač morda zaželene, niso pa tudi nujno potrebne; muzejsko gradivo pa se nabira povečini po naključju in redkokdaj po kakih zbiralnih načrtih.

Uspeh muzejskih razstav, ki niso podprte s strokovnimi raziskavami prikazanega gradiva, je vselej hudo pomanjkljiv. Nobeno poglavje razstave se ne da jasno in izpovedno predstaviti, če je razstava prirejena edinole tako, da so ustrezni predmeti bolj ali manj posrečeno razmeščeni in s tem obiskovalcu ne morejo posredovati širših in zaokroženih zaključkov. Vendar pa je ta poteza še zmerom značilna za razstave po naših manjših krajevnih muzejih. Ni pa to tolikanj posledica prešibko zastavljenega raziskovalnega dela, marveč bolj napačnih pojmov o izvori in namenih muzejskih razstav.

Vsaka muzejska (ne galerijska) stalna ali občasna razstava predstavlja določeno vprašanje iz te ali one muzejske stroke. Ta razstava obravnava n. pr.

eno izmed vprašanj, ki zadevajo zgodovino umetne obrti, druga spet neko vprašanje iz zgodovine noš, tretja pa neko poglavje iz narodnoosvobodilnega boja. Muzejsko gradivo bo za obiskovalca v celoti spregovorilo le v primeru, če bo kot vir do kraja izrabljeno. Če je razstavljeno samo kot inventar nekega prostora, primerno ali neprimerno, ga bo obiskovalec resda spoznal, si ga deloma tudi zapomnil in zvedel za eno ali drugo najbolj okvirno dejstvo iz določene muzejske stroke, nikakor pa si ne bo pridobil tistega znanja, ki bi mu ga nudilo ne le lepотно, temveč predvsem po svoji strokovni vsebini razstavljeno gradivo, opremljeno z besedilom (z legendami ali posebnimi vodniki), kar pa lahko oboje izvira edinole iz nadrobnejših študijskih predel.

Vsebinsko vodilo pri prirejanju muzejskih razstav terja za izvedbo neprimerno več časa, kakor pa dosedanje razstave, ki so se postavljale običajno ob raznih obletnicah ali pa zato, da so se predstavili pomembnejši skupki muzejskih predmetov. Zaključke, kakršni potekajo iz danega muzejskega gradiva različnih panog, lahko povzamemo iz natančnejših raziskav, zakaj šele te dajejo muzejem pravo razstavno, t. j. prosvetno ceno in jih rešujejo očitka, češ da so muzeji zgolj spravila starin ali redkosti. — Muzejska prizadevanja, ki so zasnovana na teh načelih, so tako v raziskovalnem kakor tudi v prosvetnem pogledu resnično smiselna, ker bogatijo stroko z novimi dognanji, širši javnosti pa pomenijo nekakšne nazorne, predmetno zasnovane učilnice iz zgodovinskih in naravoslovnih ved in ne zgolj zbirke pretežno raritetnih oziroma starinskih in nezadostno obrazloženih atraktivnosti. — Sicer je res, da je takšno urejanje muzejskih razstavnih zbirk ali pa občasnih razstav neprikladno zaradi svoje sorazmerne počasnosti. Pri takem načinu dela se je treba marsikateri terminsko omejeni, aktualni razstavi odpovedati, pa tudi stalne zbirke se po tej poti pozno odpirajo ali pa dolgo preurejajo. Toda resnično prosvetnim namenom je v bistvu skoraj enako malo ustrezno, če se neke zbirke šele pripravljajo in zato še niso dostopne, ali pa če so sicer že odprte, ne prinašajo pa interpretacije vsebovanega gradiva in zato tudi ne zadevnih strokovnih sklepov, ki predstavljajo pravi prosvetni pomen muzejskih zavodov.

S tem je povezano vprašanje o publikacijah posameznih muzejev. — Še tako vneti in uspeša preučevanja in njihovi povzetki v razstavah pomenijo v ožjem znanstvenem pogledu pomanzkljivo delo, kajti raziskave oziroma izsledki, ki so prikazani le z razstavnim gradivom, povečini onemogočajo, da bi zgolj na tej podlagi preverili vso njihovo argumentacijo. Prav tako ni mogoče, da bi v tujem znanstvenem svetu praviloma poznali in upoštevali pomembnejše strokovne rezultate brez dokumentiranih objav. Z drugimi besedami: če naj bo raziskovalna plat v delu naših krajevnih muzejev do kraja dognana, je negogibno potrebno, da ti zavodi objavljajo svoje izsledke o proučevanju gradiva.

Slovenski muzealci iz krajevnih, deloma pa tudi osrednjih muzejev so se doslej teh nalog premalo lotevali. Druge strokovne publikacije namreč za potrebe muzejev niso bile zmeraj dovolj primerne, posebej ne za objavo krajših spisov oziroma gradiva, razen tega pa se muzejsko gradivo — z izjemo Pokrajinskega muzeja v Mariboru in pozneje tudi Mestnega muzeja v Ljubljani — tudi ni globlje preučevalo. Prav tako ni bilo zadosti tehtnih pobud ali prizadevanj za izdajanje posebnih krajevnih muzejskih publikacij.

Prenekatero razstavne zbirke naših krajevnih muzejev so slabo opremljene s spremnimi besedili, z legendami in vodniki. Poleg pravilne vsebinske

razporeditve gradiva pa je treba priložiti razstavljenim predmetom temeljne napise oziroma legende, ki morajo te predmete zgoščeno razlagati, saj ostaja sicer gradivo v mnogočem nemo. — Medtem ko se nestrokovni in manj zainteresirani obiskovalci večinoma zadovoljujejo z besedili, ki razlagajo predmete, so potrebni za strokovnejše gledalce in za vse tiste, ki bi se radi natančneje poučili o vprašanih, obravnavanih z razstavami, tudi še posebni tiskani vodniki po muzejih ali njihovih posameznih oddelkih.

Spremna besedila muzejskih razstav pa ne smejo biti preobsežna v primeri s pokazanim gradivom. — Zakaj povprečen obiskovalec ne hodi na razstave — ne na galerijske, še manj pa na muzejske — brat, da bi se tako seznanil s povzetki posameznih študij, temveč obiskuje razstave zato, da bi se predvsem ob ohranjenih predmetih, hitreje in zlasti nazorno, ob ustrezno komponiranih razstavnih skupkih predmetov poučil o določenih poglavjih iz muzejskih znanosti. Seveda zbirke ne morejo biti brez spremnih besedil. Vendar pa mora biti poudarek na predmetih, ki jih spremna besedila zgolj dopolnjujejo in kar najbolj zgoščeno razlagajo.

Predmetne muzejske razstavne zbirke pomenijo zaradi svoje nazornosti za zgodovinske vede in za marsikatera poglavja iz naravoslovja najprikladnejši način, kako posredovati pomembnejša spoznanja kar največjemu številu ljudi. — Za laika prihajajo v poštev edinole poglavitnejši izsledki strokovnih raziskav; nikakor pa ne bo domala nihče, ki ni strokovnjak, imel volje, da bi se poglobljal v znanstvene publikacije, kjer bi ga zanimal pač samo njihov končni, sklepní del. Ta pa mu je bolj ekonomično, krajše, otipljiveje in izraziteje predstavljen v muzejski razstavi.

Drugače je z razstavami, ki jim v precejšnji meri manjka predmetnega gradiva in ki zanj uporabljajo različna nadomestila: statistike, karte, grafikone ipd. Čeprav je to za določena vprašanja neizbežno, ker pač n. pr. socialne in politične zgodovine in pa zgodovine NOB ni mogoče v celoti pokazati s predmeti, pa velja opomniti, da bi ves muzejski oddelek, ki bi bil tako zasnovan, nikakor ne mogel vseskozi pritegovati obiskovalčeve pozornosti. Saj bi bila to le skrajšana izdaja razprav ali knjige o določeni temi in bi bil gledalec na takšni razstavi približno na istem, kakor če bi vzel v roke važnejše zaključke zadevnih, že objavljenih spisov. Kajpada to ni več cilj muzejskih razstavnih zbirk. Preveč bi bilo namreč zahtevati od navadnega obiskovalca, da bi iz dvorane v dvorano prebiral daljše legende, statistične tabele ali grafikone, ko to že pri branju strokovnih objav v knjigah in revijah terja precejšnjo koncentracijo in utruja, kaj šele v muzejih, kamor človek večinoma ne prihaja vselej tako zelo zbran za ogled razstavljenega gradiva, kakor pa, kadar vzame v roke ustrezno slovstvo.

Zato se je treba odreči muzejskim razstavam, ki ne slonijo večidel na predmetnem gradivu. Gotovo so za zadostne razlage skupin razstavljenih predmetov zelo potrebne ne preskope legende; prav tako včasih tudi ne gre brez statističnih podatkov. Središče razstavnih zbirk pa mora biti v predmetnem gradivu, če nočemo, da bi se muzeji odtegnili svojim temeljnim nalogam, in če nočemo, da bi opravljali le raziskovalno delo, svojih prosvetnih dolžnosti pa ne bi izpolnjevali.

Tematična ureditev naših krajevnih muzejev pomeni tako v načelu kakor v izvedbi komajda načeto torišče. — Muzeji so v 19. pa tudi še v 20. stoletju nakopičili velike množine gradiva, ki so ga kar najrazsežneje tudi razstavljali.

To je šlo na rovaš takrat široko razraslih, toda nenačrtnih in strokovno premalo utemeljenih terenskih preučevanj. Tako so bile tedanje muzejske razstave po navadi natrpane z najrazličnejšim gradivom, pomembnim in manj pomembnim, in zaradi številnosti kakor tudi zaradi različne znanstvene cene predmetov niso mogle dobro razlagati posameznih strokovnih vprašanj, marveč so se po svojem pomenu v bistvu izenačevale z muzejskimi skladišči. Takšne razstavne zbirke so resda prihajale prav posameznim raziskovalcem, večina obiskovalcev pa se v njih, zlasti če niso bile dovolj opremljene z legendami, zaradi nepreglednosti in tematične brezobličnosti zlepa ni poučila o vprašanih, ki naj bi jih zbirke pojasnjevale. Vrednost takih razstav je bila zgolj v znanstvenem, estetskem in gmotnem pomenu zbranega gradiva.

Če pa naj zbirke razlagajo določena vprašanja, velja uvrščati vanje samo najznačilnejše zadevno gradivo, ki ga je treba urediti tako, da pokaže zakroženo podobo ustrezne teme, za kar so — kot rečeno — potrebne še zadostne legende. Kolikor muzejsko gradivo ni značilnejše, kolikor neposredneje ne razjasnjuje vprašanj, ki naj jih predočujejo zbirke, in kolikor služi le raziskovalcem, nestrokovnjakom pa, in ti so med obiskovalci v veliki večini, pomeni bolj ali manj zanimivo ali nezanimivo nadrobnost, sodi v depoje, ki so namenjeni za njegovo ohranitev in preučevanje. — Po tem razstavnem vodilu prikazujejo muzejske zbirke edinole najznačilnejše gradivo, ki ga hkrati z ustrezno sestavljenimi spremnimi besedili pripravijo tako, da kar najbolj dognano izpričuje določen problem. Vse drugo gradivo iz razstav izločajo prav kakor ponazarjajo samo pomembnejša znanstvena vprašanja, saj imajo le-ta pomen za nestrokovnejše obiskovalce. Tako je danes v muzeologiji izvedena ločitev med depoji in razstavami. Prvi služijo znanstvenim, druge pa predvsem prosvetnim nalogam. S tem se spreminja tudi ureditev razstav, ki se ne uporabljajo več v prvi vrsti za shranjevanje gradiva, temveč za izbor predmetov, skupno z njihovimi pisanimi razlagami. Muzejske zbirke so se na ta način razredčile, zato pa so postale vse preglednejše, umljljivejše in bolj poučne ter v resnici dostopne širši javnosti.

Spričo tega se zdi opredelitev osnutka muzejskega zakona, ki zadeva krajevne muzeje, nekoliko ohlapna. 6. člen pravi: »... Lokalni muzeji obravnavajo muzejsko gradivo s posameznega območja na slovenskem ozemlju.« S tem je značaj gradiva glede na krajevne značilnosti in resnični genius loci premalo določen.

Konkretnjeje: Čemu naj naši krajevni muzeji togo kažejo vsestranske podobe svojih področij od naravoslovja, arheologije, zgodovine, umetnosti in sploh kulture pa do narodnoosvobodilnega boja, ko pa so za te zavode razstavno važne pogosto samo nekatere panoge iz nekdanjih dejavnosti v nekem kraju. — Muzeji na Jesenicah, Ravnah, v Kropi, Idriji in Hrastniku so kajpak predvsem tehniškozgodovinskega značaja. Mestni muzej v Ptujju se bo v glavnem pač omejeval na sliko arheološkega Ptujja, ptujске srednjeveške in novejšje materialne kulture in trgovine, posebej glede na okoliško vinarstvo, saj so to poglobitve in značilne poteze njegovega območja. Ne bo se pa loteval vprašanj, ki sicer sodijo v okvir strok, ki se v načelu predstavljajo v muzejih, pa nimajo za Ptuj nobenega znatnejšega pomena. Podobno se je omejil Pokrajinski muzej v Mariboru, ki razstavlja arheološke kulture, etnografijo, umetno obrt, umetnost in novejšjo politično zgodovino v severovzhodni Sloveniji. Tudi Mestni muzej v Ljubljani bo podal podobno omejeno sliko Ljubljane, in sicer

predvsem glede na njeno kulturno vlogo v slovenski preteklosti: ljubljanska geologija in geografija bo tu razstavljena le v razlago naravnega okolja in njegovih vplivov na kulturno zgodovino; ker obstoji v Ljubljani vrsta posebnih osrednjih muzejev, se Mestni muzej vrh tega ne bo loteval tematik, ki je zanje gradivo že drugje v bistvu zbrano oziroma preučeno (prirodoslovje), saj bi bilo odveč enako delo v dveh ali celo treh muzejih. Prav tako ne bo v celoti preučeval poglavij, ki so zavoljo svoje drobnosti večkrat pomembnejša le v slovenskem merilu in samo dopolnjujejo drugo gradivo, manj tehtna pa so v krajevnem pričevanju (tehnika, gledališče in šolstvo kot samostojne panoge kulturne zgodovine). Mestnemu muzeju v Ljubljani so zato iz teh strok potrebna le izbrana, najznačilnejša dognanja.

Torišče krajevnih muzejev naj bo torej omejeno na obravnavanje obsežnejših vprašanj, ta pa spet na krajevne značilnosti, ne pa na vsa poglavja iz muzejskih strok, ki v celem nikoli ne morejo biti pomembne za neki kraj. — Izjemo tvorijo v tem oddelki NOB v naših krajevnih muzejih. Ti naj bodo seveda zastopani povsod, razen v ljubljanskem Mestnem muzeju, ki je po sklepu Muzejskega sveta iz 1950 odstopil svoje bogato gradivo o NOB v Ljubljani Muzeju NOB. Saj je bila Ljubljana žarišče vsega slovenskega osvobodilnega gibanja in bi bilo nelogično, če bi se Mestni muzej ukvarjal z vsenarodnimi vprašanji, ki spadajo v osrednji, posebni muzej.

V delu krajevnih muzejev je nemalokrat oporečno tudi še vprašanje o krajevni omejenosti vsebovanega in zbiranega gradiva. — Če je za naše kraje ugotovljeno, da so si tod v prejšnjih stoletjih naročevali predmete iz stanovaljske kulture pogostokrat v neslovenskih avstrijskih deželah, je potemtakem dopustno, razstavljati tudi to tuje gradivo, kolikor je zanj dokazano, da se je uporabljalo v naših krajih. — V krajevnih muzejih je takisto treba natančneje določati vplive posameznih krajev na njihove okoliše prav kakor mero njihove odvisnosti od tujih zgodovinskih in kulturnih tokov. — Zato bi bilo zgrešeno soditi, naj krajevni muzeji zbirajo izključno le krajevno izvorno gradivo, ne pa tudi predmetov v nakazanem okviru.

Ob teh in takih problemih je zelo škoda, da si je republiško Društvo muzealcev z delom v prvem letu svojega obstoja izdatno pripravilo potrebni ugled in da še zmerom ne pomeni nekakšnega osrednjega operativnega foruma v naši muzeologiji. Svoj čas je opravljal to nalogo Muzejski svet, po njegovi razpustitvi pa pogrešamo podobnega foruma, ki bi po strokovnih obdelavah zmožel tudi uveljavljati svoje sklepe. — V zvezi s tem prav tako občutno manjka društvenega glasila, kakršnega imajo republiška muzejska društva na Hrvaškem in pa v Srbiji in Makedoniji.

Po navedenih smernicah bi se mogli naši krajevni muzeji dokončneje urediti, s tem pa tudi ugotoviti stvarnejša in natančnejša načela, ki naj na njih slone ti zavodi.

Angelos Baš